

GAGAVUZ TÜRKÇESİNİ YAZI VE EĞİTİM DİLİ HÂLINE GETİRME ÇALIŞMALARINA BİR BAKIŞ

*Nezhat ÖZKAN**

ÖZET

Gagavuz Türkçesi, 20. yüzyılda bir yazı ve eğitim dili haline gelmiştir. Bu gelişmede Mihail Çakır gibi Gagavuz aydınları önemli bir rol oynamış ve Gagavuz Türklerinin milli kimliklerine sahip çıkmak istemeleri önemli bir etken olmuştur.

Anahtar Kelimeler: yazı dili, eğitim dili, Gagavuz Türkçesi.

A GLANCE TO BECOME GAGAUZ TURKISH LANGUAGE OF WRITING AND EDUCATION WORKS

ABSTRACT

Gagauz Turkish became a language of writing and education in 20th century. In this development Gagauz scholars such as Mihail Ciachir and the Gagauz Turks' claim for national identity had an important role.

Key Words: writing language, education language, Gagauz Turkish.

Giriş

Türkiye, Azerbaycan ve Türkmen Türkçeleri gibi Gagavuz Türkçesi de Oğuz grubu Türk lehçelerindedir. Diğer Oğuz grubu Türk lehçeleri, belli bir ülke veya bölgede anadili, resmî dil ve yazı dili olarak kullanıldığı hâlde, Gagavuz Türkçesi, tarih boyunca hep konuşma dili olarak kalmış; kullanıldığı ülke veya bölgenin hâkim dilinin gölgesinden ve etkisinden kurtulamamıştır. Bu sebeple Gagavuz Türkçesi, Türk lehçeleri arasında en fazla dış etkilere maruz kalmış ve gelişme güçlükleri çekmiş Türk dili kollarından biridir.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. nozkan@erciyes.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Yüzlerce dilin tarih sahnesinden çekilmek üzere olduğu günümüzde bir dilin kalıcı olmasını sağlayan iki önemli etkenden söz edebiliriz. Birincisi dilin konuşma alanıyla sınırlı kalmayıp yazılı olarak da kullanılması, ikincisi ise yeni yetişen kuşaklara eğitim yoluyla öğretilmesidir.

Bu açılardan bakıldığında Gagavuz Türkçesinin yaşatılması için çaba harcayanların öncelikle onu yazı dili haline getirmeye çalıştıklarını, daha sonra da eğitim alanına taşıma gayreti içine girdiklerini görüyoruz.

Gagavuz Türkçesinin Yazı Dili Hâline Getirilmesine Yönelik Çalışmalar:

Gagavuz Türkleri, Osmanlı Devleti'nin tebâsı oldukları zamanlarda Anadolu'daki Hıristiyan Türklerin ve Türkçe konuşan diğer Hıristiyanların, Karamanlıca (Grek harfleriyle yazılmış Türkçe) kitaplarını okumuşlar ve bu yolla dinî ve kültürel eğitimlerini Türk diliyle yapabilmişlerdir¹. Bu kitapların konusu ya azizlerin hayatı, dualar ve Büyük İskender gibi tanınmış kişilerin efsanevî hikâyeleri ya da Anadolu halk hikâyeleriydi².

1812'de Bükreş Anlaşmasıyla Moldova'yı ele geçiren Çarlık Rusya'sı, o döneme kadar büyük bir bölümü Kuzey Doğu Bulgaristan'da yaşayan Gagavuzları, bu ülkenin Basarabya bölgesine yerleştirmiştir.

Gagavuzların Rusya'nın hakimiyet alanına girmesiyle birlikte, Rus Türkolojisi, Rusya sınırları içinde kalan diğer Türk toplulukları gibi, Gagavuz Türkleriyle de yakından ilgilenmiştir.

Gagavuz Türkçesiyle yayımlanan ilk eser 1810 yılında Viyana'da basılan *Psaltır* adlı dinî manzum parçalardır. Gagavuz Türkçesine yapılan ilk tercümenin ise Aristofanes'in bir komedisinden veya Puşkin'in şiirlerinden yapıldığı yolunda bilgiler bulunmaktadır. Aristofanes'ten yapılan tercüme hakkında pek fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Nikolay ve İvan Fazlı kardeşlerin Puşkin'den çevirdiği "Kış Yolu, Kahırsız Kuşcaaz ve Kış Gecesi" adlı üç şiir tespit edilmiştir³.

¹ Mefkûre Mollova, "Sur le terme 'Karaman' et les reches sur les 'Karaman'", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 8-9 (1978-1980), İstanbul 1980, s. 220.

Mehmet Eröz, *Hıristiyanlaşan Türkler*, Ankara 1983, s. 41

² Atanas Manof, *Gagauzlar (Hıristiyan Türkler)*, çev. Türker Acaroğlu, Varlık yay., Ankara 1939, s. 106.

³ Petri Çebotar, *Gagauzskaya, Hudojestvennaya Literatura / 50-80-e gg. XX v. oçerki*, Kişinev 1993, s. 6-7.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Moşkov'un *Nareçiya Bessarabskih Gagauzov* "Basarabyalı Gagavuzların Şivesi" (St. Petersburg 1904) adlı eseri, Gagavuz ağızlarından derlenmiş metinlerin yayımlandığı ilk ve en önemli çalışmadır. Bu kitap, Radloff'un Rus Kiril alfabesine dayanarak hazırladığı bir transkripsiyon sistemiyle, yine Radloff'un yönettiği Proben serisinin X. cildi olarak basılmıştır.

Yayımlandığı günden itibaren Gagavuzlarla ilgili bütün çalışmaların temel kaynağı olan bu kitabın giriş bölümünde (s. I-XXXII) Gagavuzlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Metinler bölümünde ise türlerine göre sözlü edebiyat eserleri verilmektedir: 1) Masallar, anlatmalar, efsaneler (s.1-191, 117 metin); 2) Günlük hayattan anekdot ve fıkralar (s.191-266, 68 metin); 3) Bilmeceler (s. 267-272, 98 bilmece); 4) Atasözleri (s. 273-282, 271 atasözü), 5) Yanılmaç adı verilen tekerlemeler (s. 283-284, 7 tekerleme); 6) Türküler (s. 285-320, 50 türkü); 7) Maniler (s. 321-343, 111 mani).

Ekler bölümü: 1) Gagavuz halk türkülerinin ve oyunlarının notaları. (s.1-23, 10 parça), 2) Derlenen metinlerin Gagavuzca-Rusça 3 bin kelimelik sözlüğü (s. 1-114).

Basarabya'da yaşayan Gagavuzlar, 1918 yılına kadar eğitim ve kültür dili olarak Rusçayı kullanmışlardır.

Gagavuz Türkçesinin yazı dili olarak gelişmesine çok büyük katkıları olan din adamı Mihail Çakır, Rus yönetiminden Rusça dışındaki dillerle de dinî ibadet yapma konusunda izin istemiş, Gagavuz Türkçesi yanında Moldovanca eserler de vererek Moldovanların desteğini de kazanmıştır.

1904 yılında duaları ve İncil'i Radloff'un belirlediği transkripsiyon alfabesinden farklı bir Rus Kiril alfabesiyle Gagavuz Türkçesine çeviren Mihail Çakır, kitaplarını yayımlamak için gerekli izni 1907 yılında alabilmiş ve aynı yıl içinde Kışinev'de Gagavuz Türkçesiyle dinî muhtevalı bir gazete çıkarmıştır. Ardından 1909 ve 1910'da, *Ai Evangheliea*'yı Kiril harfleriyle Gagavuz Türkçesinde yayımlanmıştır.

1918 yılında Moldova'nın Romanya'ya geçmesinin ardından Mihail Çakır eserlerinde, Romenlerin kullandığı Lâtin alfabesini tercih etmiştir. Daha önce Rus Kiril alfabesiyle yayımladığı *Aya (Ayozlu) Evanghelea / İncil'i ve Dua Chitabâ Gagauzlar için* adlı eserini Romen esaslı Lâtin alfabesiyle tekrar bastırmıştır. Aynı alfabeyle *Psaltir, Gagauzca-Türkçe Gagauzlar için hem Tiurclear için Chilisea Evangheleasâ, Chilisea İstorieasâ, Liturgya (Kilise duası), Laslov (Kilise kitabı), Molebin (Af duası), Mohitrennik, Ahatist (Aya Marya duası Türküsü), Besarabiealâ Gagauzlarân İstorieasâ, Dictionar*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Gagauzo (turco)-roman adlı eserleri ve tercümelemleri yayımlanmıştır⁴. Mihail Guboglu, Romen kaynaklarından derlediği bilgilere dayanarak Mihail Çakır'ın Rusça, Moldavanca ve Gagavuz Türkçesiyle yayımlanmış 34 eserinin olduğundan bahsetmektedir⁵.

Aynı dönemde Gagavuz Türkçesiyle ilgili akademik çalışmalar da devam etmiştir. Moşkov'un yayımladığı metinleri esas alan Dimitriev, "Gagavuzcanın Ses Bilgisi" adıyla *Archiv Orientalni* dergisinde Almanca olarak üç bölümlük uzun bir çalışma yayımlamıştır (I, yıl: 1932, S. 4, s. 208-224; II, aynı sayı, s. 349-362, III, yıl: 1933, S. 5, s. 96-113). Dimitriev, daha sonraki çalışmalarında Gagavuz Türkçesinin morfolojisi, söz dizimi ve uzun ünlüleri hakkında da değerlendirmeler yapmıştır⁶.

II. Dünya Savaşı yıllarında 1944'te Moldova'ya giren Sovyetler Birliği, 1947 yılında imzalanan Paris Anlaşmasıyla bu ülkeyi ilhak edince Gagavuzlar için yeni bir dönem başlamıştır.

1928-40 yılları arasında diğer Türk topluluklarının her biri için ayrı bir alfabe ve yazı dili belirleyen Sovyet sistemi, Gagavuz aydınlarının on yıl süren uğraşlarının sonunda Gagavuzlar için de bir alfabe ve yazı dili oluşturmuştur. SSCB Moldova SSC Yüksek Sovyeti'nin 30 Temmuz 1957 tarihli kararıyla, Dionis Tanasoglu ve L.A. Pokrovskaya Rus alfabesine bir kaç harf ilave ederek Kiril esaslı Gagavuz alfabesini hazırlamışlardır⁷.

Kiril esaslı Gagavuz alfabesiyle yayımlanan ilk kitap, Dionis Tanasoglu'nun hazırladığı ve 1959'da Kişinev'de bastırıldığı *Bucaktan Seslär* adlı antolojidir. Daha sonraki yıllarda bu alfabeyle çoğu halk edebiyatı ve folklor metni olan, geri kalanı da çağdaş Gagavuz yazar ve şairlerinin şiir ve hikâyelerinden meydana gelen 50'den fazla kitap basılmıştır.

Bu kitapların çoğu Gagavuz ağızlarından derlenen sözlü edebiyat metinleridir. Ancak Nikolay Petroviç Arabacı ve Nikolay

⁴ Mihail Guboğlu, "Gagauzların Türkçe Dili, Edebiyatı ve Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 13-28 Eylül 1985, Tebliğler, *Türk Dili C.II*, İstanbul 1987, s. 65.

⁵ Mihail P. Guboğlu, "Prof.-Protoieren (Baş-Papaz) Mihail Ceakir (M. Çakır) (1861-1938)'in Ölümünün 50. Yılı Münasebetiyle", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 60, Haziran 1989, s. 59-84.

⁶ L.A. Pokrovskaya, *Sovremeny gagauzskiy yazık (kurs leksiy)*, Komrat 1997, s. 11-18.

⁷ Hasan Eren, "Gagavuz Türkçesi", *Türk Ansiklopedisi*, C.16, MEB yay., İstanbul 1968, s.110.

Włodzimierz Zajaczkowski, "Gagauz", *Encyclopedie Islam*, C.2, Leiden 1965, s. 972.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Georgeviç Tanasoğlu ile başlayan Gagavuz Türkçesiyle eser verme çalışmaları; Dionis Tanasoglu, Nikolay Baboglu, Dimitri Karaçoban, Mina Kösä, Gavril Gaydarci, Saveli Petroviç Ekonomov, Stefan Kuroglu, Konstantin Vasilioglu, Stefan Bulgar, Andrey Koçancı, Vasi Filioglu, Olga Radova, Todur Zanet, Petr Yalanci, Tudorka Arnaut gibi şair ve yazarlarla devam etmiştir. Gagavuz Türkçesiyle yazılan ilk ve tek roman Dionis Tanasoglu'nun *Uzun Kervan* (Kişinev 1985) adlı eseridir. Nikolay Baboglu, Dimitri Karaçoban ve Todur Zanet Gagavuz Türkçesiyle tiyatro eseri kaleme almışlardır⁸.

Dimitriev'in tespitlerinden hareketle hazırlanan Gagavuz Türkçesinin ilk grameri 1964'te⁹, Moşkov'un sözlüğüne ve Bucaktan Seslär adlı antolojinin söz varlığına dayanan 11500 kelimelelik ilk Gagavuz sözlüğü ise N. A. Baskakov'un yönetiminde 1973'te yayımlanmıştır¹⁰.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Moldova'nın bağımsız bir devlet hâline gelmesiyle birlikte Gagavuzların idarî özerklik ve kültürel haklarla ilgili talepleri de artmıştır.

29 Ocak 1993'te Gagavuz Yeri Halk Topluğu'nun aldığı bir kararla Lâtin alfabesine geçilmiştir. Ancak yine aynı meclisin 26 Ocak 1996'da aldığı 22-VIII/I numaralı kararla önceki Lâtin alfabesinde bazı değişiklikler yapılarak, Kiril esaslı alfabede 3 ile gösterilen *ıe* diftongunu ve Fransızcadan gelen Rusça ödünçlemelerde görülen *é/3* harfini göstermek için kullanılan *ê* harfi ile, Romen / yeni Moldova alfabesinin çift ünsüzü olan *Țț* harfi eklenmiştir¹¹.

Gagavuz Yeri'nin özerklik statüsü 1995 yılında resmîyet kazanmış ve Gagavuz özerk bölgesinde Gagavuz Türkçesi ile birlikte Rusça ve Moldovanca resmî dil hâline gelmiştir. Bütün resmî binalarda, ticarî kurumlarda, okullarda yazılar bu üç dille yazılacaktır. Moldova dil kullanma kanununda belirtilen bu hususlar, Gagavuz Yeri Temel Kanonu (Anayasa) ve Gagavuz Yeri Halk Topluğu'nun çıkardığı karar ve kanunlarla da onaylanmıştır¹². Ancak uygulamanın sadece resmî binalarla sınırlı kaldığı görülmektedir.

⁸ Nevzat Özkan "Gagavuz Yazılı Türk Edebiyatı", *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C. 12, KB yay., Ankara 1999, s. 351-447.

⁹ L.A.Pokroskaya, *Grammatika Gagauzkogo Yazıka Fonetka i Morfolojiya*, Moskva 1964.

¹⁰ G. A. Gaydarci - E. K. Koltsa - L. A. Pokrovskaya - B. P. Tukan, *Gagauzsko - Russko - Moldavskiy Slovar*, Moskva 1973.

¹¹ *Orfografişeskiy slovar Gagauzkogo Yazıka / Gagauz Dilinin Orfografik Laflu*, Komrat 1997, s. 5.

¹² *Gagauz Yerin Temel Kanonu*, Komrat 1998, s. 8.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Gagavuz Türkçesi ile yapılan ilk önemli süreli yayın 1988'den beri çıkan *Ana Sözü*'dür. Bugün artık internette de yayımlanan *Ana Sözü*'nü 1994'ten beri çıkan *Gagauz Sözü*, 1996'dan beri çıkan *Sabaa Yıldızı* takip etmiştir. Bu üç yayın organını da Türkiye *TİKA* yolu ile desteklemektedir. Haber, kültür ağırlıklı çıkan bu süreli yayınlar, daha çok kütüphanelere, müzelere ve diğer resmî kurumlara dağıtmakta, halka fazla ulaşmamaktadır.

1996 yılından beri, Halk Topluğu'nun yayın organı olarak Rusça çıkan ve tirajı 5 binlerde seyreden *Vesti Gagauzii* (Gagauziya Haberleri), bölgenin en eski ve köklü yayın organıdır. 1947 yılından sonra *Leninskaya Slova* (Lenin'in Sözü) adıyla çıkmaya başlamış olan bu gazetenin bazı sayılarında Gagavuz Türkçesiyle özel bir sayfaya da yer verilmektedir. 1991'de Leonid Dobrov'un yönetiminde çıkmaya başlayan *Gagauz Eri*, 1996'da çıkmaya başlayan *Açık Göz* ve 1999'da çıkmaya başlayan *Gagauz Halkı* da Rusça yayımlanmaktadır.

Gagavuz Türkçesinin yazı dili olarak yaşamasını sağlamaya yönelik bazı sivil çabalar da dikkati çekmektedir.

Her yılın 24-25 mart günlerinde Komrat'ta orta öğretim öğrencileri arasında Gagavuz Dili ve Edebiyatı Olimpiyatı düzenlenmektedir. On altıncısı 2005 yılında gerçekleştirilen bu yarışmada öğrencilerin Gagavuz Türkçesiyle konuşma ve yazma becerisi geliştirilmeye çalışılmaktadır.

1999'da Komrat'ta kurulan Gagavuz Yazarlar Birliği, Gagavuz Türkçesinin bir yazı dili olarak gelişmesi için önemli faaliyetler yürütmektedir. Genç yazar ve şairleri teşvik etmek için birliğe bağlı *Filizler* adıyla bir birim oluşturulmuştur. Gazete ve dergiler çocuklar için *Böcecik* ve *Karımcalık* adıyla ekler çıkarmaktadırlar.

Bütün bu çabalara rağmen Gagavuz yazı dilinin en önemli problemi, bir imla birliğinin sağlanmamış olmasıdır. Konunun yasa ile düzenlenmesine ve ardı ardına (1994 ve 1997) *Orfografya Laflu* yayımlanmasına rağmen Kiril alfabesiyle yazılan metinlerde görülen imla kargaşası Lâtin harfleriyle yazılan metinlerde de devam etmektedir.

Gagavuz Türkçesiyle yapılan radyo ve televizyon yayınları da, özellikle halk kesimlerinin anadili kullanımı üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır.

Gagavuz Türkçesiyle ilk radyo yayını, 1986'da *Bucaan Dalgasında* adlı radyo programı ile başlamıştır. Bu program yayın süresi artırarak bugün de devam ettirilmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Merkezi Kişinev'de bulunan Moldova Televizyonu (TVM) ayda bir saat, 15 günde de yarımşar saat Moldovanca alt yazılı olarak Gagavuz Türkçesiyle yayın yapmaktadır.

Komrat'ta kurulmuş olan *GRT* (Gagavuz Radyo Televizyonu) adlı resmî yayın kurumu Gagavuz Türkçesiyle yayın yapmaktadır. Bu kurumun yaptığı radyo yayınları daha uzun süreli ve daha çeşitli olduğu hâlde televizyon yayınları haftanın belli günlerinde bir kaç saati aşmamakta, saat sekizden sonra ise *TRT İnt* kanalına bağlanmaktadır. *Bizim aydınlık* ve *Yeni ay* adıyla kurulmuş bulunan özel televizyonlar ise, daha çok Rus televizyon kanalları üzerinden yayın yapmayı tercih etmektedirler.

Moldova'ya bağlı Valkaneş bölgesindeki Gagavuz köylerinin devamı olan *Dimitrovka*, *Yeniköy* (Novoselovka), *Karakurt*, *Kubey* (Çervonoarmeysk) ve *Kurtçu* (Vinogradovka) köyleri idarî olarak Ukrayna'nın Odesa rayonuna bağlıdır. Bu sebeple Gagavuz Yeri'deki gelişmeler bu bölgeye ulaşmamaktadır.

Henüz Lâtin alfabesine geçemeyen Ukrayna Gagavuzları, bir yandan Gagavuz Yeri'nde yaşanan gelişmeleri yakından izlerken, bir yandan da farklı bir ülkenin yurttaş olmanın getirdiği zorluklarla mücadele etmektedirler.

Gagavuzların Ukrayna'da her hangi bir resmî statüsü bulunmamakla birlikte, son yıllarda anadilleriyle kitaplar yayımlamaya başlamışlardır.

Moldova'da gelişen Gagavuz edebiyatının önemli isimlerinden olan Stepan Kuroglu, Stepan Bulgar, Tudorka Arnaut gibi bazı Gagavuz yazar ve şairleri, Ukrayna sınırları içinde kalan Gagavuz köylerinde doğmuşlardır. Ancak bugün hayatlarını Gagavuz Yeri'nde sürdürmektedirler.

1996'da Odesa'da basılan, *Laalelär* adlı antolojide sadece Ukraynalı Gagavuz şairlerinin eserlerine yer verilmiştir. Ayrıca Maria Durbaylo gibi pek çok folklorcu Ukrayna sınırları içinde kalan Gagavuz köylerinden derlemeler yaparak Moldova'da yayımlanan eserlerinde bu metinlere yer vermişlerdir. Son yıllarda Ukrayna'da bilinen Gagavuz masallarını toplayan *Mır Mır Kotoban* adlı masal kitabı ve manileri toplayan *Maanelär* kitabı Kiril alfabesiyle yayımlanmıştır. *Oglan hem Mari Kız* adlı bir masal kitabı da, Gagavuz Türkçesi ve Rusça olarak 1990'da Kiev'de bastırılmıştır.

Ukrayna Gagavuzlarının anadilleriyle radyo ve televizyon yayını yapma imkanları bulunmamaktadır. Ancak Gagavuz Yeri'nde Gagavuz Türkçesiyle yapılan yayınları izleyebilmektedirler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Kazakistan ve Kırgızistan gibi diğer Türk cumhuriyetlerinde ve Rusya Federasyonu'nda yaşayan birkaç bin kişilik Gagavuz toplulukları, yazı dili konusunda Gagavuz Yeri'nde yaşanan gelişmeleri izlemektedirler. Sözlü edebiyatlarından yapılan derlemelere, özellikle akademik çalışmalarda rastlamak mümkündür.

Geçmişten beri Gagavuzların yaşadığı ülkelerden biri de Bulgaristan'dır. Bugünkü sayıları ve durumları hakkında fazla bilgi bulunmayan Bulgaristan Gagavuzları yakın zamanlara kadar bu ülkede önemli bir yere sahiptiler.

Bulgaristan'da yaşayan Gagavuzlar hakkında ilk önemli bilgileri Atanas Manof'un 1936'da yazdığı ve Türker Acaroğlu'nun *Gagavuzlar (Hıristiyan Türkler)*, (Varlık yay., Ankara 1939) adıyla Türkçeye çevirdiği kitapta buluruz. Yaşar Nabi Nayır'ın 1936'da Balkanlar'a yaptığı geziyi anlattığı *Balkanlar ve Türklük* (Ankara 1936) adlı eseri de Bulgaristan Gagavuzlarının sayısı, kültürü ve edebiyatı hakkında önemli bilgiler verir.

Włodzimierz Zajaczkowski'nin "Gagauskie Teksty Folklorystyczne", (*Ezikovedsko-Etnografski İzsledvaniya v Pamet Na Akademik Stoyan Romanski*, Sofiya 1960, s.855-886) "Gagavuz Folklor Metinleri" adlı uzun makalesi ile *Jezyk i Folklor Gagauzow z Bulgarii*, (Krakowie 1966) "Bulgaristan Gagavuzlarının Dili ve Folkloru" adlı eseri Bulgaristan Gagavuzlarının sözlü edebiyatına dayanan yayınlardır. Ancak Gagavuz Türkçesi Bulgaristan'da bir yazı dili olarak gelişme imkanı bulamamıştır.

Yunanistan'da da Gagavuzların yaşadığı yolunda bilgiler bulunmakla birlikte, bugüne kadar Yunanistan'da Gagavuz Türkçesinin yazı dili olarak veya eğitim öğretim alanında kullanıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Geçmişten gelen Bulgaristan'ın, Gagavuzları Türkleşmiş Bulgar, Yunanistan'ın ise Türkleşmiş Rum olarak görme politikası bugün de devam etmektedir.

Romanya'da ise, başta Dobruca bölgesi olmak üzere, dağınık vaziyette Gagavuzların yaşadığı bölgeler bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda Anatol Măkriş adlı Beşalma doğumlu bir Gagavuz, Romanya Gagavuzları ile Moldova Gagavuzları arasında bir kültür köprüsü oluşturmak üzere Romence ve Fransızca yayımlar yapmaktadır. Ancak bugün artık Romanya'da Gagavuz Türkçesiyle çıkan bir kitap veya gazete bulunmamaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Gagavuz Türkçesinin Eğitim Dili Hâline Getirilmesine Yönelik Çalışmalar

Gagavuzlar çok uzun yıllar azınlığı durumunda buldukları ülkenin diliyle eğitim görmüşlerdir. Ancak ilk kez, 1919'da Basarabya bölgesinin, Romanya'nın kontrolüne girmesinden sonra, Gagavuz çocukları Romen okullarında Lâtin esaslı Romen harfleri ile Türkçe eğitim görmeye başlamışlardır¹³. Romanya'da Türkçe eğitim verilmesi çalışmaları, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in büyükelçilik yaptığı 1931-1944 yılları arasında daha da yoğunlaşmıştır. Mecidiye'de açılan Müslüman Seminerinde yetişen öğretmenlerden bazıları Gagavuz köylerinde Gagavuz öğrencilere Türkçe eğitim vermişler ve yetişkinler için açılan Türkçe kurslarında da görev yapmışlardır¹⁴. Hamdullah Suphi'nin çabalarıyla Gagavuz gençleri Türkiye'ye gönderilerek Türkçe yüksek öğrenim görmeleri sağlanmıştır. Öğrenimlerinin ardından tamamına yakını Türkiye'ye yerleşen bu öğrencilerin arasından Müzikolog Veysel Arseven, Prof. Dr. Selma Öztürk ve Prof. Dr. Emin Mutaf gibi önemli isimler çıkmıştır¹⁵.

1947'de Moldova'nın Sovyet toprağı olmasının üzerinden 10 yıl geçtikten sonra, Moldova parlamentosu, 16 Kasım 1957 yılında bir kanun çıkararak Gagavuz Türkçesiyle eğitime izin vermiştir. İzin ardından 1 Eylül 1958 tarihi itibarıyla Gagavuz okullarında ilkökul 1., 2. ve 3. sınıflarda bütün dersler Gagavuz Türkçesiyle okutulmuş, 4.-8. sınıflar arasında ise Rusça eğitime geçilmiş, ancak bu sınıflara da Gagavuz Dili ve Edebiyatı dersleri konulmuştur. Bu dönemin ders kitaplarını Gavril Gaydarci, Nikolay Baboglu ve Dionis Tanasoglu gibi Gagavuz aydınları yazmışlardır. Bu eğitim sistemi ancak üç yıl sürmüş ve 1961'de Gagavuz Türkçesiyle eğitime son verilmiştir.

1984'te başlayan yeniden kurma ve açıklık politikalarının etkisiyle Gagavuz aydınları, anadilleri ile eğitim yapma konusunda taleplerini dile getirmişler ve 1988 yılında Gagavuz okullarında 7. ve 8. sınıflara ikişer saat Gagavuz Dili ve Edebiyatı dersi konulmuş, sonraki yıllarda bu dersler 5. sınıftan 11. sınıfa kadar yayılmıştır¹⁶.

Gagavuz Yeri'nin özerklik statüsü kazanmasının ardından ilk öğretimden başlayarak bütün eğitim kademlerinde Gagavuz Dili ve Edebiyatı derslerinin saatleri artırılmış ve çok sayıda ders kitabı

¹³ Mihail Ciachir, *Besarabiealâ Gagauzlarân Istorieasâ*, Chişinău, 1934, s. 36-37.

¹⁴ Yaşar Nabi Nayır, *Balkanlar ve Türklük*, Ulus Basımevi, Ankara 1936, s. 113-114.

¹⁵ Stepan Bulgar, *Veysel Arseven*, Türksoy yay., Ankara 2004, s. 4-8.

¹⁶ Harun Güngör – Mustafa Argunşah, *Dünden Bugüne Gagavuzlar*, Ankara 1993, s. 51-52.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

yayımlanmıştır. Günümüzde Gagavuz öğrenciler, Gagavuz Yeri'nin diğer resmî dilleri olan Rusça ve Moldovancayla birlikte yabancı dil olarak bir batı dilini öğrenmektedirler.

1990-2000 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde Gagavuz Yeri'nde, 47 kreş, 3 ilköğretim okulu, 26 orta okul, 13 lise ve 2 kolej açılmış, ancak Sovyet döneminde, kısa bir süre de olsa, hayata geçirilen bütün derslerin Gagavuz Türkçesiyle okutulduğu bir eğitim düzeni, henüz gerçekleştirilememiştir¹⁷.

Bugün, Gagauz Dili hem Literatürası, 52 okulda 1-12. sınıflar arasında temel ders olarak okunmaktadır. Bu ders, 1. sınıftan 9. sınıfa kadar haftada 3 saat okutulurken, 10.-12. sınıflarda uzmanlık dersi hâline gelmekte ve sosyal alan dersi olarak 4, fen alan dersi olarak 3 saat görülmektedir. Ancak bazı okullarda idarî amirlerin ve okul yöneticilerinin konuya gereken önemi vermemelerinden ve bu ders saatlerini yürütecek öğretmenin bulunmamasından dolayı program tam uygulanmamaktadır. 1.-9. sınıflar arasında okutulan dersler için ders kitapları yeterlidir. Ancak 10.-12. sınıflarda okutulacak uzmanlık alan dersleri için henüz ders kitapları yayımlanmamıştır¹⁸.

Yeni dönemde tespit edilen hedeflere göre, bütünüyle anadilde eğitime Uşak Başçaları adı verilen okul öncesinde ve başlangıç klaslar olarak bilinen I.-IV. sınıflarda 2001-2004 yılları arasında; Gimnazya denilen V.-IX. sınıflarda 2004-2008 yılları arasında, son kademe olan X.-XII. sınıflarda ise ancak 2009-2010 yıllarında geçilebilecektir.

2001 yılının nisan ayında belirlenen bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için müfredat programlarının ve ders kitaplarının bütünüyle Gagavuz Türkçesine aktarılması gerekmektedir¹⁹. Zaten bu hedefin ilk adımını oluşturan ana okullarında ve ilk kademe bütünüyle anadilde eğitime geçiş süresi dolmuş olmasına rağmen bu hedef hayata geçirilememiştir.

İlk öğretimin yanı sıra liselerde ve yüksek öğretimde de Gagavuz Türkçesiyle öğretimi geliştirme çalışmaları devam etmektedir.

¹⁷ *Geçen On Yıl (1990-2000) Gagauz Yeri Eğitiminin Beyaz Kitabı*, Komrat 2000, s. 4-5.

¹⁸ Todur Zanet, "Anna İvanovna Stoletneyä ile Röportaj", *Ana Sözü*, 27. 02. 2005, S. 2 (475), s. 2.

¹⁹ "Gagauziyanın Üretmek Sistemasının Reformların Konseptiyası (Gagauz Milli Okulun Kurulması) Proektı", *Ana Sözü*, S. 8 (413) 28 Çiçek ay, 2001, s. 3-4.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Her türlü ihtiyacı Türkiye'den karşılanan Kongaz Süleyman Demirel Lisesi resmî bir okuldur. Ayrıca Kişinev'de ve Çadır'da birer Özel Türk Koleji bulunmaktadır. Bu okullarda Moldovanca, Rusça, İngilizce ve Türkiye Türkçesi yanında Gagavuz Türkçesi de öğretilmektedir. Komrat, Vulkaneş, Çadır, Kazayak başta olmak üzere Gagavuz Yeri'nin değişik yerlerinde toplam 12 lise bulunmaktadır. Gagavuz Yeri'ne bağlı olarak faaliyet yürüten bu liselerde Rusça, Moldovanca ve Gagavuz Türkçesiyle öğretim yapılmaktadır.

Eski Sovyet eğitim sisteminde olduğu gibi bugün de Moldova'da yüksek öğretimde filoloji eğitimi çift ana dalda yapılmaktadır. Komrat Devlet Üniversitesi Milli Kültür Fakültesine ve Kişinev Pedagoji Enstitüsüne bağlı olarak eğitim veren Gagavuz Dili Bölümleri de, Gagavuz ve Moldova Dili ve Edebiyatı Bölümü olarak düzenlenmiştir.

Komrat Devlet Üniversitesi Gagauz ve Moldova Dili Bölümünü Dionis Tanasoglu kurmuş, L. A. Pokrovskaya da yazdığı ders kitapları ve diğer çalışmalarıyla önemli katkılarda bulunmuştur. Daha sonra bölüm başkanlığı görevini L. K. Baurçulu üstlenmiştir. Bugünkü bölüm başkanı ise İ. D. Bankova'dır. Bölümde 8 öğretim elemanı görev yapmaktadır.

Bu bölümde Gagavuz Türkçesiyle ilgili Zamadaş Gagauz Dili, Gagauz Literatürası, Gagauz Dilinde Praktikum ve Gagauz Literatürasında Praktikum adı verilen uygulama dersleri, Gagauz Literatürasının İstoriyası, Gagauz Dilinin Metodikası, Gagauz Dilinin Dialektolojisi, Gagauz Halkının Sözlü Yaratmaları, Demekli Okumak dersleri bulunmaktadır.

Kişinev'de İon Krenga Üniversitesinde bulunan Pedagoji Bölümü daha çok Gagavuz okullarına öğretmen yetiştirmek için eğitim vermektedir.

Kişinev'de bulunan Bilimler Akademisine bağlı Azınlıklar Enstitüsünün de bir Gagauzoloji Bölümü bulunmaktadır. Başkanlığını Lüba Çimpoeş'in yürüttüğü bölümde akademik çalışmalar ve yayınlar yapılmaktadır.

Komrat'ta TİKA'nın kurduğu Atatürk Kütüphanesi ve Dionis Tanasoglu'nun önderliğinde Kişinev'de kurulan Mihail Çakır Kütüphanesi Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesiyle yazılmış kitapların toplandığı iki önemli kültür merkezidir.

Ukrayna Gagavuzları, Gagavuz Yeri'ndeki gelişmeleri yakından izlemekte ve Odesa'ya bağlı Gagavuz köylerinde de

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Gagavuz Türkçesiyle eğitim-öğretim yapan okullar açmak için çaba harcamaktadır.

Vitaliy Boşkov'un *Bukvaların Horusu Aylerin Aylesi* (Kiev 1997) adlı çalışması Gagavuz çocuklarına Kiril esaslı Gagavuz alfabesini öğretmeye yönelik bir ders kitabıdır.

Bulgaristan Gagavuzları arasında geçmişte olduğu gibi günümüzde de Gagavuz Türkçesiyle eğitim öğretim yapılmamaktadır. Gagavuzların toplu olarak yaşadığı diğer ülkelerden Romanya ve Yunanistan'da da Gagavuz Türkçesiyle eğitim öğretim yoktur.

Sonuç:

Gagavuz Türkçesinin yazı dili olarak yaşatılması ve eğitim öğretim alanında kullanılması, bugünkü Gagavuz varlığının en temel sorunudur. Yakın geçmişe göre bazı sıkıntılar aşılacakla birlikte, hem resmî yetkililerin hem de halktan insanların çözmesi gereken çok önemli problemler bulunmaktadır²⁰.

Bunların başında Gagavuz Türkçesinin Gagavuz Türklerinin hayatında nerede bulunduğu ve hangi ihtiyaçları karşıladığı sorusu yer almaktadır. Başta Türkiye, belli ölçülerde de Moldova, Gagavuzlar için ders kitabı basımı konusunda destek vermektedir. Okullar açılmakta ve öğretmen atamaları sınırlı da olsa yapılmaktadır. Ancak buna rağmen öğrenci sayısında belli oranlarda düşüşler görülmektedir. Geçmişten gelen bir alışkanlıkla Rusça, popüler bir dil olarak İngilizce, resmî dil olarak Moldovanca, hatta belli ölçülerde Bulgarca ve Ukraynca Gagavuzların hayatında ağırlığı olan dillerdir. Türkiye'de çalışan ve okuyan Gagavuzlar ise çok kısa sürede Türkiye Türkçesini öğrenmekte ve başarıyla kullanmaktadırlar. Bu kadar farklı dil ortamlarında kendilerini ifade etmek durumunda kalan Gagavuzların ne kendi içlerinde ne de kendi aralarında sağlıklı bir dil gelişimi yaşamaları mümkün olmamaktadır.

Gagavuz Türkçesinin bir iletişim, eğitim ve yazı dili olarak varlığını sürdürmesi, Gagavuzların hayatındaki yerini ve ağırlığını sürdürmesiyle mümkün olacaktır. Dünya dillerinin neredeyse yarısının kullanıcılarının 10 binden daha az kişiye düştüğü günümüzde²¹ çok önemli kültür dilleriyle mücadele eden Gagavuz Türkçesinin ayakta kalabilmesi için hem Gagavuz Yeri yetkililerine hem Türkiye'ye hem

²⁰ Fedora Arnaut, "Problems Encountered in Education in Gagauzian Turkish in the Autonom Region of Gagauzia – Moldova", *2001 Avrupa Diller Yılı Sempozyumu*, www.meb.gov.tr.

²¹ Daniel Nettle – Suzanne Romaine, *Kayıbolan Sesler*, çev. Harun Özgür Turgan, Oğlak yay., İstanbul 2002, s. 76.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

de uluslar arası kuruluşlara önemli görevler düşmektedir. Bin yıllık bir tarihî mirastan arta kalan Gagavuz Türkçesi, çok farklı tarihî şartların bir araya gelmesiyle günümüze kadar gelebilmiştir. Bugün de geleceğe taşınması için çok yönlü bir iş ve güç birliğine ihtiyaç vardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*